

FACEBOOK-BEJEGYZÉSEKBŐL – KÖNYV

Fenyves Katalin – Szalay Marianne (szerk.): *A holokauszt és a családom*

■ A könyv előtörténete az, hogy Eörsi Mátyás 2014-ben egy, a kötet címéhez hasonló nevű Facebook-csoportot hívott életre a holokauszt 70. évfordulójának alkalmából.¹ A Facebookon alapított csoport tagjai megosztották egymással személyes emlékeiket, családi történeteiket a hét évtizeddel ezelőtti eseményekkel kapcsolatban. Az emlékezésnek ebből a közösségi élményéből állt össze ez a könyv, a kollektív emlékezet sajátos lenyomata, amelyet így mutat be a kiadó: „A digitális technológia és az új közösségi médiumok páratlan esélyt teremtettek arra, hogy hetvenévi hallgatás, elfojtás, félrenézés és mellébeszélés után végre felszínre törjön, közös fájdalommá és közös kincsé váljon az, aminek az elfelejtődése akut veszély. Könyvünk, a tudás őrzésének e hagyományos médiuma arra szolgál, hogy rögzítse ezt a kivételes pillanatot – amikor magyarok, zsidó és nem zsidó magyarok odafordultak egymás történeteikhez és traumáikhoz.”

„Azon kívül, hogy felszínre hozta mély érzelmeinket, rengetegen találtuk meg régi ismerőseinket, és nagyon sok új barátság is kötődött, ami szorosan hozzátartozott a csoport létrejöttéhez. Felismerték egymást fotóról, akik együtt voltak árvaházban, esetleg Auschwitzban vagy hasonló légerekben” – írta az egyik hozzászóló a Facebookon a könyvbemutató után. Nehéz lenne ennél jobban összefoglalni ennek a kezdeményezésnek a lényegét, azaz a 20. század borzalmainak emlékezetben tartását a 21. század digitális eszközein és a közösségi médián keresztül. Az emléktáblák, múzeumok, irodalmi alkotások és történeti feldolgozások ugyanis, legyenek bármily mélyek, pontosak és igazak,

többnyire nélkülözik a „kisemberek” nézőpontját, viszonyulását. Elfojtott, elhallgatott, fájdalmas történetek jelentek meg a virtuális térben, amely egy idő után nagyon is valóságos közösségi csoportként kezdett működni. Közvetlenül 1945 után a túlélőknek csak egy kis része próbált beszélni az átélt rémségekről, a túlnyomó többség hallgatásba burkolózott, felejtani szeretett volna. A háborút követően csak elszórtan hangzottak el visszaemlékezések országos eseményeken. Az ötvenes évektől egyre nagyobb lett a hallgatás, családon belül ugyanez volt a helyzet. Sokak szülei annyira nem beszéltek a történetekről, hogy az első generációs leszármazottak később jöttek csak rá, miért ért olyan kicsi a család, miért nincsenek nagyszülők. A hetvenes években kezdett megtörni ez a csend. Egyre többen fedezték fel a múltat és kezdtek beszélni erről a témáról. A rendszerváltás kulcsmomentumnak tekinthető, hiszen onnantól kezdve már nyilvánosan is lehetett beszélni a holokausztról. Ekkor kezdődött el a forrásmunkák feldolgozása. A hetvenedik évforduló kapcsán több emlékező projekt is elindult, többek között az OSA Archívum által elindított „Csillagos házak” projekt.²

A szerkesztők (Fenyves Katalin, Szalay Marianne) bevezető sorai eligazítást nyújtanak arra nézve, hogy milyen szempontok szerint jelölték ki azoknak a bejegyzéseknek a körét, amelyek végül bekerültek a kötetbe. A válogatás alapját a Facebook-csoportban 2014. február 3. és 2015. január 27. közötti írásképek képezték. Csak történeteket foglaltak bele, egy rövid „felvezetőtől” eltekintve³ mellőzték a kommentárokat, elvi fejtegetéseket és a vitákat. Hogy miért, arra a kötetben ol-

vasható Kálmán C. György *A Holokauszt-csoport mint Facebook esemény* című írása ad választ: a Facebook mint médium sajátossága a tünékenység, az ilyen posztok a kifejezés egy egészen új értelmében „nem tűrik a nyomdafestéket”.⁴ A kötetbe nem kerültek be azok a történetek sem, amelyek a Facebook-csoportban olvasható formájukban már valahol máshol – online vagy offline – megjelentek. Egy további szempont a kötet olvasmányosságát és felszabadító hatását volt hivatott szolgálni, vagyis a már feldolgozott, békévé oldódott emlékeket vették be. Nem érték egyet minden kritériummal, ez utóbbival különösen nem, mivel eléggé relatív, és függ a „szerzők” hozzáállásától, mi az, ami békévé oldódott, és mi nem. Saját bevallásuk szerint csaknem minden olyan történetet beválogattak, amely nem zsidó családokról és embermentőkről szól, róluk ugyanis jóval kevesebbet lehetett olvasni az elmúlt években.⁵

A könyv elején három tanulmány kapott helyet: Kálmán C. Györgynek a Facebook-csoport jellemzőiről szóló, már említett, rövid fejtegetése, Mészáros Juditnak a traumafeldolgozásról és Regina Fritz osztrák történésznék a magyar emlékezetpolitikáról szóló írása – mindegyik írás kifejezetten e könyv számára született.⁶ E tanulmányok – amelyek segítenek a laikus olvasónak is eligazodni a témakörben – szólnak a Facebook-csoportról, a máig feldolgozatlan traumákról, a még mindig nem eléggé kibeszélt közös múltról, továbbá a csoportban tapasztalt reakciókról is. Szó esik a téma társadalmi vetületéről is, amely ott lappang valamennyi ezután következő történetben is.

Nem lehet szó nélkül hagyni a szerkesztési hiányosságokat ennek a jó szándékú és hiánypótló kezdeményezésből indult, de annál kevesebb szakértelemmel összeállított kiadványnak az esetében.

A fejezetcímek az elmondott történetek egy – a kötetet szerkesztők szerint domináns – elemét szeretnék a középpontba állítani: hol az elbeszélő nézőpontját (hogy ő maga túlélő vagy túlélők gyermeke, unokája), hol az elbeszélés

szereplőinek valamely jellegzetességét (pesti vagy vidéki, vegyes családból származó, nem zsidó, embermentő).⁷ Ez nem mindig sikerül, pl. a *Túlélők* című fejezetben döntő többségben nem olyanok beszámolója található, akik csakugyan túlélők voltak, hanem Facebookot használó gyermekeik, unokáik, rokonaik, ismerőseik visszaemlékezései róluk. A nők ugyancsak külön fejezetet „kaptak” ebben a kötetben, a szerkesztők indoklása szerint azért, mert az utóbbi években egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert a holokauszt megélésének sajátos, kifejezetten a női tapasztalatot ismertető példái.⁸ Azért nem tartom a legjobbnak ezt a felosztást, mert elég gyakoriak az átfedések, pl. női fő- és mellékszereplői a többi fejezet valamelyikébe sorolt írásoknak is gyakran voltak. Tehát fennáll némi fogalomzavar a fejezetek elnevezésénél.

A történetekhez több helyen képek kapcsolódnak, melyeknek legnagyobb része értelemszerűen főleg családi fotó (szülőkről, rokonokról készült), de akad köztük dokumentum is (igazolás, diploma, lágerben keletkezett receptkönyv részlete, levelezőlap). A kötet végén található képjegyzék megkönnyítené beazonosításukat, ha nem lennének ilyen és ehhez hasonló képcímek: *A négy generáció, Bó és Aladár, Festményem anyukámról* stb.⁹

A szerkesztők igyekeztek ezt a könyvet úgy felépíteni, hogy a benne található emlékezések anyaga minél jobban „kereshető” legyen. E célt szolgálja a „szerzők” mutatója, valamint a névmutató, melyben a történetekben előforduló személynevek, földrajzi nevek, illetve műcímek¹⁰ kaptak helyet. Ez utóbbit nem ártott volna két külön részre tagolni, azaz hely- és névmutatóra, a könyvnyebb kezelhetőség érdekében.

A bibliográfia¹¹ azoknak az írásoknak a jegyzéke, melyeket már publikáltak valahol, ezért nem kerültek be *A holokauszt és a családom* című kötetbe. A szerkesztők azonban szerzőik előtti tisztelgésüként és azért, hogy elősegítsék a további olvasást, besorolták ezeket a címeket az irodalomjegyzékbe. Ugyanide vettek fel minden olyan művet, melyről

az egyes bejegyzésekben konkrétan vagy utalás szintjén említés történt.¹²

További érdekesség a kötettel kapcsolatban: Kálmán C. György írásában kiemelte azt, hogy a Facebook-csoport moderátorai korlátozni próbálták a hozzászólók bejegyzéseiben a politizálást és a közvetlen politikai kérdésekben való állásfoglalást. A múlt politizálása mindig problematikus vonásokat hordozott, ám a harmadik tanulmány szerzője, Regina Fritz magát a *holokauszt és a család* csoport megalakulását is a politikai helyzettel magyarázza, akárcsak azt a dacreakciót, amely az *Eleven emlékmű – az én történelmem* elnevezésű közösség megalakulásához vezetett.¹³

Ez a könyv és az alapjául szolgáló projekt tulajdonképpen nem tesz mást, mint személyes emlékeket enged szabaddon. Családi és a család hiányáról szóló emlékezéseket olvashatunk, a vészorkszakról, a titokként kezelt, ezért többnyire feldolgozhatatlan múlttól. Nem érzelm és nem is hatásvadász történetek láttak napvilágot, bár a lírt sorokban ott van a háború, a kiszolgáltatottság, a megaláztatás és a szenvedés ezernyi arca. De van bennük szeretet, a halálba menők naivitása vagy épp rezignáltsága mellett az életerő számtalan megnyilvánulása, olykor még némi humor is. A megrázó emberi adalékok pontosabbá

teszik az eddig látott-hallott tényeket, hiszen tanultuk, ismerjük ezt a kort, amely annyi fájdalmas felismerést, műalkotást ihletett már, és minél jobban megismerjük, annál nagyobb az esély rá, hogy ne legyen ismétlődés.

A holokauszt és a családom csoportban közzétett emlékezésekből megjelenő könyv tehát a mind ez ideig főleg a családi körre korlátozódó és egy bizonyos idő után feledésbe merülő családi emlékezetet juttatta el a nyilvánossághoz, ilyen módon pedig marandóvá tette ezt. A holokausztra történő emlékezés jelentőségének az utóbbi húsz évben bekövetkezett megnövekedése volt az, ami lehetővé tette, hogy a privát emlékek egy olyan nyilvános térben, mint ez a Facebook-csoport személyes formában elbeszélhetővé váljanak. Így a nyilvános diskurzus a tabuk áthágása és az üldözöttek elismerése révén megteremtette a beszédet lehetővé tevő feltételeket. Ahogyan az Esterházy Péter tollából származó gondolat, mely nem véletlenül lett e könyv motója, is kimondja: „Nem elég szenvedélyesnek lenni, nem elég szeretni, gyűlölni, szavak kellene hozzá. Szavakból lesz felépítve minden – a legszemélyesebbnek tetsző emlékek is.”

Muhi Csilla

■ JEGYZETEK

1. <https://www.facebook.com/groups/holokauszt.csaladom/> Sokan csatlakoztak ehhez a csoporthoz, nem csupán származásuk, személyes érintettségük miatt, de együttérzésből, talán büntudatból is. A legtöbben az emlékezésnek ezen a közösségi módján, valamiféle megosztott fájdalomban próbálták elviselhetőbbé tenni saját, illetve felmenőik által megélt traumáikat. Az akkor és ott megkezdett párbeszéd, vagyis a nyilvános monológokra érkező kommentek, együttérzések, sürgetések adták az alapot arra, hogy mindebből könyv szülessen.
2. Ezekről a házakról szinte semmit nem tudnak az emberek. 1944-ben Horthy Miklós kormányzóságának idején a magyar kormány, miután deportálták a vidéki zsidóságot, úgy döntött, hogy a budapesti zsidóságnak is el kell hagynia a lakhelyét, és úgynevezett csillagos házakba kellett költözniük, melyekre jól látható helyen sárga csillagot kellett kitenni. Nagyságrendileg kétezer épületről van szó, amelyek még most is állnak, de mára elfelejtődött egykori szerepük. Ld. <http://www.csillagoshazak.hu/#overlay=hazak>
3. A 2014. március 19-i kiemelt bejegyzés és a vele kapcsolatos hozzászólások mintegy szimbolikusan bemutatják a Facebook-csoport működési elvét: egyes emléktöredékek felszínre kerülését, felismerését, egykori ismerősök-barátok találkozását a virtuális térben, az emlékezet működését. Vö.: Fenyves Katalin – Szalay Marianne (szerk.): i. m. 9.
4. I. m. 19–20.
5. Uo. 8.
6. Uo.
7. Uo. 9.
8. Uo.
9. Ld. Képek jegyzéke. i. m. 460–466.
10. Ld. i. m. 9. Nem sikerült rájönnöm, mit takar ez az elnevezés.
11. A kötet szerkesztői adták neki ezt a jól hangzó címet.
12. Ld. i. m. 457–466.
13. Az Eleven Emlékmű a Német megszállás emlékművének 2014-es felállítására adott egyik reakció volt. I. m. 57.